

NAGY FERENC

A (büntetőjog)tudomány ismérveiről, hazai előzményeiről és kezdeteiről

Bevezetés: a (büntetőjog)tudomány ismérveiről

A jogtudomány fejlődésére általában és a büntetőjog-tudományra különösen jelentős hatással volt a kanti gondolkodás azon vonása, amely a rendszerfogalmat felértékelte. A XVIII. század második feléig a jogtudományban (Jurisprudenz) a „rendszer” („szisztéma”) nem mást jelentett, mint egy tankönyvet, és a jogtudomány produktivitása az új bemutatási formák létrehozatalára korlátozódott. Kopernikuszi fordulattal, azzal a gondolattal szemben, hogy nem a tárgyak irányítják a megismerésünket, hanem „a tárgyaknak kell ismereteinkhez igazodniok,” a tárgyaktól eltérő tudomány belső rendszerének lehetősége lépett elő.¹

Kant nyomán a rendszernek az a feladata, hogy az emberi észben található rendezett összefüggésre való igényt teljesítse. Ennek megfelelően Kant a tiszta ész kritikájában a rendszert úgy definiálja, mint a változatos megismerésünk egységét egy eszme, egy elv alatt. Egy rendszerben minden rész – mivel néhány felsőbb és belső célból van levezetve – egymással rokonságban lévő; vezérlő/irányító cél által a *priori* meghatározott.² Az Egész ennek megfelelően úgy tagolt, hogy a célja és a formája kongruáljon. Ezzel a tudomány rendszere most már nem csak annak véletlen/alkalmi tankönyvszerű formája, hanem belső struktúrája is. Kant konkretizálja a tudomány kritériumait. Először megerősíti pozícióját: mindent egyazon legfőbb, benső célból vezetünk le, mely egyáltalán lehetővé teszi az egészet. Minden tan, ha az rendszer, tudomáynak nevezi magát.

„Senki nem próbál meg tudományt alkotni, ha nem szolgál neki alapul valamilyen idea. Ám a tudomány kidolgozása során a séma, sőt a definíció, melyet mindjárt kezdetben ad tudományáról, igen ritkán felel meg ideájának, mert az idea olyképpen rejtezik az észben, mintha csíra volna, melyben minden rész még annyira kifejeletlenül lapang, hogy mikroszkóppal is alig lehet fölismerni. Ezért a tudományokat, minthogy egy bizonyos általános érdek szemszögéből fogannak, nem megalkotójuk leírása szerint kell magyaráznunk és meghatározni, hanem azon idea szerint, melyet a tudós által összegyűjtött részek természetes egységéből kiindulva fedezünk föl mint az észben megalapozott ideát.”³

¹ KANT, IMMANUEL: *A tiszta ész kritikája*, Budapest, 2004. 32. p.

² KANT 2004, 648. p.

³ KANT 2004, 648. p.

Anselm von Feuerbach az 1804. évi landshuti bemutatkozó előadásában a büntetőjog tudománya terén nyomatékosan hangsúlyozta a büntetőjog-tudománynak az empirikusan adott joganyaghoz való kötöttségét. A jogtudós a filozófiáját (tudását) nem csupán a pozitív jogban uralhatja, de nem (ön)törvényhozóként a pozitív jog fölött (azon kívül) is.⁴

A jogtudós kibővített empirikus tudás nélkül filozófiai fecsegő, aki a filozófiát csak restségének palástolására használja/-ná. Másrészt azonban Feuerbach átveszi a tudomány kanti egyenlővé tételét a jog szisztematikus kezelésével.

Szerinte az ismeretek foglalatja csak akkor éri el a tudomány teljes rangját, ha a szisztematikus összefüggés formáját is magáénak tudhatja. Csak ott honol a tudomány fénye, ahol a meglévő joganyag „nyers tömege” szervezett, minden részében összehangolt egészé képződik.⁵

A büntetőjog-tudomány ennek következtében a tudományformák kanti hierarchiájának középső fokán áll, bár az empirikus joganyaghoz kötődése alapján nem „tulajdonképpen” tudomány. Vagyis a büntetőjog nem tud metafizika lenni, de szisztematikus-racionális előremenetele lehetséges a büntetőjogi fogalmak helyessége, pontos meghatározottsága, éles precizitása, fénylő világossága révén; a jogi tételek belső összefüggése, valamint a jogi tanok szisztematikus összefüggése folytán. Az elmélettől függ a gyakorlat úgy, hogy az minél biztosabb és tökéletesebb elmélet, annál határozottabb és lezártabb utóbbi (gyakorlat).⁶

Franz von Liszt 1903. évi és 1921-ben megjelent tankönyvében írja: a büntetőjog-tudomány feladata abban áll, hogy a törvény egyes előírásait, az utolsó alapfogalmakig és alapelvekig zárt rendszerré fejleszthesse, különben a jogalkalmazás marad-mindenféle véletlennek, mindenféle önkénynek kiszolgáltatva.⁷

Nem sokkal másként hangzik fél évszázaddal később mindez *Welzel*-nél: a büntetőjog dogmatikának a jogi rendelkezések tartalmát szisztematikusán kell fejlesztenie, hiszen csak a jog belső összefüggéseibe történő belátása emeli a jogalkalmazást a véletlen és az önkény fölé.⁸

Ismételten egy generációval később *Roxin* a tankönyvében kifejezetten hivatkozik a rendszer-fogalom kanti definíciójára, méltatja a rendszer-gondolkodás előnyeit és azzal a megállapítással zárja, hogy a rendszer „a jogállami büntetőjog nélkülözhetetlen eleme.” Tudományos ismérvként a „rendszer” szükségességén túlmenően *Jakobs* kiemeli továbbá azt, hogy az igazi tudományos teljesítmény nem merül(het) ki az osztályozásban, a teleológiai rendszer képzésében, tehát nem elsősorban az előre megadott kritériumok alapján a jognak és a jogtalanságnak a megkülönböztetése, hanem a büntetőjog legitimitás-jogára vonatkozó kérdés megválaszolása a döntő. A büntetőjog tudományának is arra a kérdésre kell választ adni, hogy a mindenkori időszakban melyik büntetőjog a legitim büntetőjog és melyik a nem legitim. A tudományhoz tartozik a kor normatív rend-

⁴ FEUERBACH, PAUL JOHANN ANSELM: *Über Philosophie und Empirie in ihrem Verhältnisse zur positiven Rechtswissenschaft*. A filozófiáról és az empiriáról a pozitív jogtudományhoz való viszonyában című munkájában Feuerbach gondolatát idézi PAWLIK, MICHAEL: *Strafrechtswissenschaftstheorie*. In: PAWLIK, MICHAEL – ZACZYK, RAINER (szerk.): *Festschrift für Günther Jakobs*, Köln, 2007. 471. p.

⁵ PAWLIK 2007, 471. p.

⁶ FEUERBACH, PAUL JOHANN ANSELM: *Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts. Erster Theil*, Erfurt, 1799; Nachdruck Aalen, 1996. XV.

⁷ LISZT, FRANZ V.: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, Berlin, 1903. 12-13. Aufl., 1-2. p.; LISZT, FRANZ V.: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, Berlin und Leipzig, 1921. 23. Aufl. 1. p.

⁸ WELZEL, HANS: *Das Deutsche Strafrecht*, Berlin, 1969. 11. Aufl. 1. p.

szerének kidolgozása, a jogintézmények közötti összefüggésnek legitimáló alapra történő visszavezetése.⁹

A büntetőjog tudományáról Magyarországon

A magyar büntetőjog-tudomány szép számú jeles képviselője köréből csupán néhány – jellemzőnek (is) minősíthető – szerzői felfogás kiemelésére és felvillantására kerül(het) sor jelen tanulmányban.

A legső valóban tudományos értékű tan-/kézikönyv szerzőjének megfogalmazásában „[...] a képződményt, amelyben a magyar büntetőtörvények helyes ismeretét, értelmezését, valamint az arra vonatkozó tényezők neveit és a megfelelő alkalmazás rendjét bemutatják, *magyar büntetőjogtudománynak* mondják.”¹⁰ Vagyis *Vuchetich* a büntetőjog tudományának meghatározásánál nem a rendszert emelte ki, helyezte előtérbe, hanem a feuerbachi gondolatnak megfelelően az empirikusan adott joganyaghoz, azaz a magyar büntetőtörvényekhez való kötöttséget.

Közel fél évszázaddal később *Pauler* úgy fogalmazott, hogy a büntetőjog „rendszeres előadása pedig büntetőjogtan, vagy büntetőjogtudománynak neveztetik.”¹¹ Jellemzőnek is tekinthető az 1880-as évtizedben – többek között – az a vélemény, amely szerint a büntetőjog tudománya

„a törvényben határozottan kifejezett akaratot kétséget kizáró világlatba helyezi, [...] alapelveket kifejezéshez juttatja, az egyes jogtételek közötti összefüggést és azok kölcsön hatásban lévő egymástóli függőségét kideríti, és bírálat alá veszi [...] mindezek által pedig a jog további fejlődésének is biztos is irányadó közegévé válik.”¹²

A XIX. században elért fejlődés eredményeként a büntetőjog területén önálló tudományágak keletkeztek, mint az anyagi büntetőjog mellett az „eljárás és a büntetések végrehajtásának tudománya”.¹³ Sőt „rokontermészetű”, mégis „egymástól különböző tudománycsoportok”, „és álláspontok” jöttek létre. A „jogászai, a jogdogmatikai álláspont” mellett a „büntetőpolitikai álláspont tág keretéhez tartozik mindaz, a mit büntetőszociológiai, anthropológiai vagy biológiai álláspontnak szoktak nevezni.”¹⁴

Lényegében a kriminológia és a törvénytársasági (igazságügyi) orvostan tudományterülete kezdeteinek¹⁵ a felismerése jelent meg a XIX. század utolsó évtizede kezdetén *Wlassics*nál.

⁹ ROXIN, CLAUDIUS: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band I*, München, 2006. 4. Aufl., 195. p., 221. p.; JAKOBS, GÜNTHER: „Strafrecht als wissenschaftliche Disziplin”. In: ENGEL, CHRISTOPH und SCHÖN, WOLFGANG (szerk.): *Das Proprium der Rechtswissenschaft*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2007. 105–106. p.

¹⁰ *Institutiones Juris Criminalis Hungarici in usum Academicarum Regni Hungariae Conscriptis Matthias Vuchetich. Budae, 1819.*; VUCHETICH MÁTYÁS: *A Magyar Büntetőjog Rendszere I. Könyv Elméleti Büntetőjog*, Budapest, 2010. 38. p.

¹¹ PAULER TIVADAR: *Büntetőjogtan. I. kötet*, Pest, 1872. 3. kiadás., 3. p.

¹² KAUTZ GUSZTÁV: *A Magyar Büntetőjog Tankönyve*, Budapest, 1881. 51. p.

¹³ WLASSICS GYULA: *A büntetőjog tudománya*, Magyar Igazságügy, 1891. XXXV. 91. p.

¹⁴ WLASSICS 1981, 91. p.

¹⁵ A kriminológia kezdeteit hagyományosan Cesare Beccaria (1738–1794) és Jeremy Bentham (1748–1832) munkásságához, az empirikus kutatásokon alapuló elméletek kidolgozását pedig Cesare Lombroso (1835–1909) tevékenységéhez és műveihöz kapcsolják. Az olasz Garofalo alkotta meg a „kriminológia” (ola-

A XIX. század utolsó évtizedeinek magyar jogfejlődésében már egyértelművé vált a rendszerszemlélet, a „rendszer” iráni igény, amely nélkül „tudomány, különösen jogtudomány nincs”.¹⁶ Wlassics szerint induktív úton juthatunk el az általános elvekhez, az alapfogalmakhoz és az így nyert általános elvekből vonhatók le következtetések.¹⁷

Hazánkban a büntetőjog tudománya a XX. század első évtizedeitől kezdődően a büntetőjog tanába tartozó „jogtételek áttekinthető rendszerbefoglalása, mélyreható feldolgozása”¹⁸, amely tágabb értelemben „az összes büntetőjogi tudományokat”, ... vagyis „az anyagi, alaki és büntetőjogi tudományokat” magában foglalta. Sőt legtágabb értelemben „a büntetőjogi kérdésekkel foglalkozó nem jogi” tudományok is ide értendők. A büntetőjogi területek közül mégis az „anyagi büntetőjog tudománya az, mely mintegy a törzsét képezi az összes büntetőtudományoknak ...”, s ezt szokás szűkebb vagy szoros értelemben büntetőjogi tudománynak nevezni.¹⁹

Ez a felfogás jelenleg is képviselt és elfogadott, így például ebben a megfogalmazásban:

„A jogi – büntetőjogi szabályon, azaz normán alapuló – bűnügyi tudományhoz sorolható az anyagi büntetőjog, a büntető eljárási jog, a büntetés-végrehajtási jog tudománya; míg a nem jogihoz a kriminológia, a kriminalisztika és a különböző segédtudományok tartoznak. [...] a *büntetőjog-tudomány* a büntetőjogra vonatkozó ismeretek és nézetek rendszerét jelenti ...”²⁰

I. Büntető jog- és tudománytörténeti előzmények Magyarországon

A XV. század végéig a középkori magyar büntetőjog sajátossága a sporadikus – büntetőjogi tartalmú – törvények és a jogkönyvek sokaságának hiánya. Középkori jogunk a büntetések szerint csoportosította a bűncselekményeket.²¹ A hazai jog összeírásának szükségessége vezetett el a magyar (nemesi) szokásjog első latin nyelvű összefoglalásához, azaz *Werbőczy István* Tripartitumához/Hármaskönyvéhez. Ez a három részből álló, a magánjog és a közjog szabályait együttesen tartalmazó, a kialakult szokásjogot összegző mű/gyűjtemény azonban a büntetőjoggal csak a vagyonjog, a magánjog szem-

szul kriminológia) terminust 1885-ben. A megnevezést Paul Topinard, francia antropológus használta először franciául (criminologic), 1887-ben. In: ADLER, FREDÁ – MUELLER, Gerhard O.W. – LAUFER, WILLIAM S.: *Kriminológia* Budapest, 2000. 32. p.; KORINEK LÁSZLÓ: *Kriminológia I.*, Budapest, 2010. 33. p.

¹⁶ WLASSICS 1891, 92. p.

¹⁷ WLASSICS 1891, 92. p.

¹⁸ ANGYAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Budapest, 1920. 3. kiadás. 5. p.

¹⁹ FINKEY FERENC: *A Magyar Büntetőjog Tankönyve*, Budapest, 1914. 4. kiadás. 7. p.

²⁰ NAGY FERENC: *A Magyar Büntetőjog Általános Része*, Budapest, 2001. 31–32. p.; NAGY FERENC: *A Magyar Büntetőjog Általános Része*, Budapest, 2010. 2. kiadás. 26–27. p.; BÉKÉS IMRE: *A büntetőjog tudománya*. In: BÉKÉS IMRE (szerk.): *Büntetőjog Általános rész*, Budapest, 2002. 22–32. p.; más szövegezésben: „A bűnügyi tudományok rendszerébe tartoznak a széles értelemben vett büntetőjog szaktudományai: a *büntető anyagi jog*, a *büntető eljárási jog* és a *büntetés-végrehajtási jog*. A rendszer többi tagja a bűnözés és az ellene irányuló küzdelem valamely reális jelenségével foglalkozik” HORVÁTH TIBOR: *A büntetőjog-tudomány*. In: HORVÁTH TIBOR (szerk.): *Magyar Büntetőjog Általános Rész*, Budapest, 2007. 42–43. p.; BALOGH ÁGNES – TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Magyar büntetőjog Általános rész*, Budapest, 2010. 28–29. p., 37. p.; A büntető eljárási jog tudományáról lásd KIRÁLY TIBOR: *Büntető eljárásjog-tudomány története Magyarországon* In: SZABÓ IMRE (főszerk.): *Állam és Jogtudományi Enciklopédia*, Budapest, 1980. 505–513. p.; CSÉKA ERVIN (szerk. és társszerző): *A Büntetőeljárási Jog Alapvonalai I.*, Szeged, 2006. 2. kiadás. 30. p.; KIRÁLY TIBOR: *Büntetőeljárási jog*, Budapest, 2008. 4. kiadás. 38–40. p.

²¹ ECKHART FERENC: *Magyar Alkotmány- és jogtörténet*, Budapest, 1946. 381. p.

pontjából releváns kérdésekkel, illetve a perjoggal foglalkozott, továbbá a hűtlenség 18 esetét sorolta fel, pontosabban a legsúlyosabbnak ítélt bűncselekmények minősítése a hűtlenség kategóriájába sorolással történt.²² A szakirodalom elismerően számolt be Werbőczy munkájáról, de sem céljánál, sem tartalmánál fogva nem tekinti a büntetőjog tudományos művelése kísérletének.²³ A vagyoni vonatkozások rendszeres keretbe foglalása, a legfontosabb bűncselekményi körök meghatározása az eljövendő évszázadokban azonban a bírói praxist segítette. A büntető gyakorlat bizonyos mértékű humanizálására való törekvés, a jogos védelem tudományos igényű definíciója az új szemlélet előhírnökei voltak.²⁴

A törökökkel való háborúskodás időszakában (1526-1686) nem következett be alapvető változás a magyar büntetőjogban. Érdekes azonban *Kitonich Jánost*, mint az „első fecskét”²⁵ a XVII. századból kiemelni, akinek az 1619-ben elkészült, Nagyszombaton kiadott *Directio Methodicá*-ja a magyar büntető(per)jog tudománya szerény úttörőjének tekinthető. Munkáját latin nyelven írta,²⁶ melyben a polgári- és büntető(per)jog alapvető szabályait együtt tárgyalta. A mű jelentősége részben az egzakt fogalmakban, részben pedig a tortúráról vallott felfogásában állt. A tortúra intézményét elismerte, de azt is leírta, hogy Magyarországon a törvények nem írták elő a használatát, és csak a gyakorlat alkalmazta azt.²⁷ A kézikönyvnek minősülő művet felvették a *Corpus Juris Hungaricibe*, így szokásjogi jogforrásként használták azt a gyakorlatban.²⁸

A korszak büntetőjog- és büntetőeljárás-tudomány történetének bemutatásához hozzátartozik, hogy a büntetőjog kodifikációja ebben az időszakban szinte teljes kudarcot vallott. Mivel Werbőczy Hármaskönyve után nem készült büntetőjogi tárgyú kodifikáció, és a Hármaskönyvben foglalt szokásjog nagy része már nem volt alkalmazható, *Kollonich Lipót* esztergomi érsek az Alsó-Ausztria számára készült *Praxis Criminalist (Ferdinanda)*²⁹ (1656) a Nagyszombati Egyetem tanáraival latinra fordította (1687),³⁰ majd mint alkalmazandó jogot a *Corpus Juris Hungarici* szabályai közé vetette (1696).³¹ Ez volt az osztrák büntetőjog exportálásának első lépése.³² Emellett 1712-ben az országgyűlés által kiküldött bizottság tagjaként Bencsik Mihály elkészített egy büntetőjogi

²² MEZEY BARNA: *Büntetőjogi töredékek a Hármaskönyvben*. In: MÁTHÉ GÁBOR – ZLINSZKY JÁNOS (szerk.): *Degré Alajos Emlékkönyv*, Budapest, 1995. 161–172. p.

²³ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. (kézirat) Sárospatak, 1948. In: SZATHMÁRY BÉLA (szerk.): *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*, Sárospatak, 2000. 16. p.

²⁴ MEZEY 1995, 170. p.

²⁵ FINKEY 1948/2000, 16. p.

²⁶ Magyarra Kászoni János fordította le 1647-ben.

²⁷ FINKEY 1948/2000, 58. p.

²⁸ *Kitonichnak* a *Directio Methodicá*-n kívül 1619-ben elkészült egy másik munkája is: *Centuria Certarum contrarietatum et Dubicatum ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum Tyrnaviac* címmel, amely Werbőczy Hármaskönyvének száz vitás és kétes kérdését állította össze, majd meg is válaszolta azokat. A munkát szintén felvették a *Corpus Juris Hungaricibe*.

²⁹ Eredeti nevén: *Neue peinliche Landgerichts-ordnung*

³⁰ A fordítás *Forma processus iudicii criminalis seu Praxis Criminalis* címen jelent meg.

³¹ BÉLI GÁBOR – KAJTÁR ISTVÁN: *Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században (A Praxis Criminalis)* In: *Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből XIX.*, Pécs, Évf. 1. 1971. Különnyomat 1988. 29–39. p.; FINKEY 1948/2000, 64. p.; BÉLI GÁBOR: *Magyar jogtudományi munkák a Klíma Könyvtárban* In: CSÓKA-JAKSA HELGA (szerk.): *A Klíma-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában*, Pécs, 2001. 29–31. p.

³² Az osztrák büntetőjogi export második lépése lett volna a Theresiana magyarországi bevezetése, amely sikertelen maradt.

törvényjavaslatot, melyet az országgyűlés 1715-ben ugyan elfogadott, de az uralkodó nem szentesítette. 1715-ben az országgyűlés ismét új bizottságot küldött ki, ennek eredménye lett az 1719-re elkészült *Novum Tripartitum Juris Consuetudinarii Incliti Regni Hungariae*³³ című munka, mely azonban nyomtatásban nem jelent meg. Az 1728/29-es országgyűlésen ismét felmerült a Bencsik-féle javaslat, de most sem lett belőle törvény.³⁴ Mindezek mellett az osztrák kormányzat folyamatosan szemmel tartotta a magyar törvények, illetve a büntető jogszabályok megalkotására tett kísérleteket. Nem tett le a birodalmi jog egységesítésének gondolatáról. II. József 1787. évi büntetőtörvénykönyve három évi időtartamra hatályba is lépett.³⁵ Az osztrák büntetőkódex hatályba léptetése hazánkban azonban számos problémát okozott a magyar jogalkalmazásban. Ugyanakkor lassú modernizálódás is kezdődött: az 1715., az 1723. és az 1729. évi törvények valamelyest oldották a legjelentősebb problémákat. Mária Terézia megszüntette a boszorkánypereket (1769) és a kínzást (1776).

A korszak általános tudománytörténeti előzménye, hogy a hazánkban 1635-ben alapított Nagyszombati Egyetemen 1667-ben létrehozták a jogi fakultást. A Karon kezdetben csak római jogot és kánonjogot oktattak, majd 1672-től kezdve – anyagi és alaki jogra osztva – hazai jogot is.³⁶ A büntetőjogot a hazai jog keretében oktatták, majd 1777-től – amikor az Egyetem Nagyszombatról Budára költözött – a büntetőjog önálló tantárgy lett az egyetemen.³⁷ Ez a folyamat nagyban hozzájárult a büntető anyagi jog és – az alaki jog tudományos fejlődésének megindulásához.

II. A büntetőjog és a büntetőeljárás tudományának hazai kezdetei (1742–1751)

A magyar büntetőjog jogforrási rendszerének és így a tudományának speciális sajátossága az 1880. szeptember 1-ig tartó időszakban: az egységes törvényi szabályozás hiánya. Rövidebb periódusoktól eltekintve (1787–1790; 1852–1860) a szokásjog volt az uralkodó jogforrás.

A kodifikációs kísérletek (1791–1795; 1827–1830; 1841–1844) az 1878. évi V. tc. hatályba lépéséig eredménytelenül, sikertelenül zárultak. Ezen sajátosságos jogi fejlődés miatt a magyar büntetőjog jellemző ismérvei nem a törvényekből, ezek magyarázataiból, hanem legfeljebb a bírósági gyakorlatból rekonstruálhatók.

A fent említett kodifikációs nehézségek következtében a magyar büntetőjogi szakirodalom viszonylag későn alakult ki: az első büntetőjogi művek a XVIII. század közepén jelentek meg, azonban rendszeres publikációs tevékenységgel a XIX. század 30-as éveitől lehet csak számolni. Ezért a fejletlen magyar büntetőjogi szakirodalomnak más volt a szerepe, mint például a németeknél. Ugyanis az első kodifikált Btk. életbe lépéséig (1880) a kézikönyvek nem a hatályos magyar büntetőjogot kommentálták, hanem lé-

³³ A magyar birodalom jogának és ismert szokásjogának új Hármaskönyve.

³⁴ BELLÉR JUDIT: *A feudális (katedra) büntetőjog-tudomány fejlődéstörténetéhez* In: HORVÁTH PÁL – RÉVÉSZ T. MIHÁLY (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet Bolgár Elck – Emlékkönyv*, Budapest, 1983. 34. p.; FINKEY 1948/2000, 65–67. p.

³⁵ HAJDU LAJOS: *II. József büntetőtörvénykönyve Magyarországon*. Jogtudományi Közlöny 1974. 48–55. p.

³⁶ PAULER TIVADAR: *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez*, Budapest, 1878. 1–10. p.; FINKEY 1948/2000, 63. p.; BÓNIS GYÖRGY: *Jogi oktatás (A jogi oktatás kezdetei. A jogi oktatás 1848 után)*. In: SZABÓ IMRE (főszerk.): *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia*. Első kötet, Budapest, 1980. 885–901. p.; NAGY ZSOLT: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*, Szeged, 2007. 48–50. p.

³⁷ BELLÉR 1983, 34–39. p.

nyegében pótolták a hiányzó törvényeket. A szerzők a modern büntetőjogi elveket és jogállami követelményeket a magyar valósággal kísérelték meg összhangba hozni.³⁸

Ez a magyar büntetőjogi fejlődés két következménnyel járt: az egyik a büntetőjog-történeti kutatás és a fragmentális/sporadikus kutatási eredmények nehézségei; a másik a XVIII. század közepe előtti magyar büntetőjog-tudományra vonatkozó információk hiánya.

A magyar múlt büntetőjog-tudománya/dogmatikája kutatásához két előfeltétel szükséges. Az egyik a törvény-tervezetek önálló általános részének léte, továbbá a büntetőjog-tudományban az anyagi jognak az eljárásjogtól történő végleges szétválasztása. A magyar büntetőjogi fejlődés során ezek az előfeltételek viszonylag későn alakultak ki, ezért a büntetőjogi dogmatika elemei/ismérvei (pl. bűncselekmény-fogalom) a XIX. század közepe előtt az egyes bűncselekmények fogalmi elemzése révén rekonstruálhatók. Az ilyen művek/feldolgozások hiányában azonban csak a szerzők ezzel összefüggésben adott kifejezett definícióira és a kodifikációs produktumokra lehet támaszkodni.³⁹

Általános rész „Általános rendeletek” elnevezéssel csak az 1843. évi tervezetben jelent meg⁴⁰, az 1795. évi operatum előszava (Principia) azonban már tartalmazta a legfontosabb elveket. Az 1712. évi és az 1830-as tervezet nem rendelkezett általános résszel.

A magyar büntetőjogi irodalomban a XVIII. század második feléig a processzuális szemlélet uralkodott, ezért a korabeli szerzők az anyagi jog legfontosabb általános fogalmairól (például dolus, culpa, büntetési nemek) műveik büntetőeljárás szabályai között írtak.⁴¹

A korszak meghatározó tudományos képviselőinek bemutatása időbeli sorrendben történik: Huszti András, Gochetz Gábor, Huszty István, Bodó Mátyás.

Finkey Ferenc újraéleszteni igyekezett – az 1948-ban befejezett és elsőként 2000-ben nyomtatásban megjelent munkájában – a feledésbe merült szerzők emlékét és műveiket. Olyan szerzőket fedezett fel, akikről, a mai büntetőjog-tudomány alig tud. Közülük itt elsőként megemlítendő „a szerencsétlen sorsú, korán sírba üldözött” kolozsvári jogtanár, *Huszti András* (1700–1755), akinek *1742. évi „Jurisprudentia Hungarico-Transsylvania”* című munkája az *első* tudományos jellegű, kifejezetten elméleti célú jogi tankönyvünk,⁴² amely azonban csak Erdélyre vonatkozott.

Huszti András művének a törvénykezésről szóló reformeszméket tartalmazó fejezetei alapján ő a „legelső perjogi tudósunknak” tekinthető.⁴³ A perjogi fogalmak tisztázásával, világos kifejtésével sok tekintetben megelőzte korát. Modern perbeli felfogást hirdetett a perre, mint jogviszonyra, a perbeli meghatalmazottak és az ügyvédek ügykörére, felelősségére és jogállására, a bizonyítási jog alapvető kérdéseire vonatkozólag.

³⁸ BATÓ SZILVIA: *Az osztrák és magyar büntetőjogi szakirodalom a 19. század első felében*. Jogtörténeti Szemle 2006/4, 35. p., 40. p.; NAGY FERENC: *Büntetőjogi dogmatika és/vagy kriminálpolitika*. In: NAGY FERENC (szerk.): *Tudományos előadó ülés a Bűnügyi Oktatók Országos Találkozóján*, Szeged, 2009. 11. p.

³⁹BATÓ SZILVIA: *Anmerkungen zur ungarischen Strafrechtsdogmatik vor 1880 mit Aspekten eines Taterstrafrechts*. In: SINN, ARNDT – GROPP, WALTER – NAGY FERENC (szerk.): *Grenzen der Vorverlagerung in einem Tatstrafrecht* (Göttingen-Osnabrück: V&R unipress Universitätsverlag Osnabrück, 2011. 91–92. p.); BATÓ SZILVIA: *Rechtssicherheit im ungarischen Strafrecht vor 1880*. In: KARSAI KRISZTINA–NAGY FERENC – SZOMORA ZSOLT: *Freiheit – Sicherheit – (Straf)Recht* (Göttingen-Osnabrück: V&R unipress Universitätsverlag Osnabrück, 2011. 32–33. p.)

⁴⁰ 1843-ik évi Magyar Büntető Törvénykönyvi javaslat, Pest, 1865.

⁴¹ BATÓ 2011, 32–33. p.; BATÓ SZILVIA: *Dogmatikai indikátorok a tett- és tettes-büntetőjog elhatárolására*. Jogtudományi Közlöny 2011/9, 429–434. p.

⁴² FINKEY 1948/2000, 69. p.

⁴³ FINKEY 1948/2000, 70. p.

Szerinte a bizonyítás a bírói meggyőződés kialakítása valamely vitás és kétes tényállásra. Ez nem csupán a bíróság perbeli cselekménye, hanem a bíróság és a felek közös cselekménye.

Munkájának fő jelentősége a magyar jogtudományok alapvető fogalmainak megvilágítása, kifejtése, s ebbe a keretbe illeszkedett a büntetőjog és eljárás alapeszméinek és fogalmainak rövid, szabatos leírása.⁴⁴

Gochetz (Gockhetz) Gábor budai ügyvéd, bíró „Praxis Criminalis Incltyi Regni Hungariae” című büntetőeljárás műve 1746-ban jelent meg. Röviden és világosan írta le a XVIII. század derekán a magyarországi gyakorlatban élő büntetőeljárás jogot. Elég részletesen tárgyalta, mikor és hogyan kell a tortúrát igénybe venni, ha a vádlott nem akarta önként bevallani a vádló által vitatott büntetendő cselekményt. E részben is „hű tolmácsolója Gochetz műve az uralkodó kegyetlen felfogásnak és *Carpzov* befolyásának” és e munka is igazolja a nyomozó rendszer és a tortúra uralmát a XVIII. századi magyar büntetőeljárásban.⁴⁵

Gochetz munkája elsősorban büntetőeljárás „compendium”, de felsorolta – Kitionich után – a főbb bűncselekményeket is. Vagyis a kor szokásai szerint anyagi jogi szabályokat is ismertetett.⁴⁶ *Bónis György* kutatásai és állítása szerint Gochetz műve az 1712-ben *Bencsik Mihály* által készített első büntetőjogi törvényjavaslat kibővített változatban kézikönyvvé történő átírása.⁴⁷

Hazánkban a büntetőjog „rendszeres tárgyalása”, tudományos igényű művelése a XVIII. század közepén kezdődött, midőn *Husztly István* egri jogtanár, főleg pedig *Bodó Mátyás* gömörmegyei tiszti ügyész, törvényeink és az akkori törvényszéki gyakorlat elveit fejtették ki.⁴⁸

Az első említést érdemlő és nagy hatású munka a már említett *Husztly István* 1745-ben kiadott három könyvből álló „Jurisprudentia practica”-ja.⁴⁹ A mű 37 címet tartalmazó harmadik része a büntettekkel, illetve a büntettek elkövetőivel szemben folytatandó eljárással foglalkozik. *Husztly* a delictum publicum meghatározása után először a büntető joghatóságról és a hivatalból induló eljárás egyes mozzanatairól, a tanúvallatásról és a tortúra alkalmazásáról, elrendeléséről, szabályairól ír részletesebben, majd ezután tér át az egyes bűncselekmények isméréire.⁵⁰ *Husztly* bűncselekmény-fogalma, azaz a delictumok lényegi elemeinek kifejtése során megállapítja, hogy

„[...] három jön tekintetbe: a szándék, a tett és a bűncselekmény. A szándék, hogy valaki tervezi, hogy vétkezik, mivel bűncselekményt akarát nélkül nem lehet elkövetni, [...] tett, hogy a bűncselekmény bekövetkezzék, vagyis hogy a gonosz szándék hatása beálljon [...] A bűncselekmény, hogy törvény által büntethető legyen”.⁵¹

⁴⁴ FINKEY 1948/2000, 70. p.

⁴⁵ FINKEY 1948/2000, 81. p.

⁴⁶ BATÓ 2006/4, 35. p.; 40. p.

⁴⁷ BÓNIS GYÖRGY: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*, Budapest, 1934. 15–16. p.; FINKEY 1948/2000, 80–81. p.; BATÓ 2006/4, 35. p.

⁴⁸ PAULER 1872, 31. p.

⁴⁹ *Jurisprudentia Practica seu Commentarius novus in jus Hungaricum compositus a Stephano HUSZTY, Budac, 1745.*

⁵⁰ FINKEY 1948/2000, 77–80. p.

⁵¹ HUSZTY 1745, Lib. III. Tit. XII. (9) 58. p.; BÉLI 2001, 42. p.

Huszy módszere az alapvető elhatárolások, fogalom-definíció, a fogalmi elemek kibontása, a magyarázatok, példák.⁵² Huszy forrásai a hazai törvényeken és a szokásjogon – a Tripartitum és Kitonich János *Directio methodica* című művén – kívül a *Praxis Criminalis* és Benedict Carpvov munkái voltak.⁵³

Huszy munkájának értékelését illetően a mű harmadik könyve az első olyan magyar büntető eljárásjogi könyv, amely alapvető ismereteket kíván nyújtani a jogot tanulóknak, a büntetőjoggal foglalkozóknak.⁵⁴ Huszy István hatalmas terjedelmű munkája volt a „legelterjedtebb és népszerűbb hazai főiskoláinkon és a bíróságok asztalain.”⁵⁵

Huszy munkája a XVIII. század egyik legkiválóbb írójává és jogászává avatta. „Ízig-vérig jó tanár és sokat tapasztalt ügyvéd.”⁵⁶ A *Jurisprudentia Practica* a hazai jog első irodalmi feldolgozása kerek egy félszázad alatt összesen nyolc kiadást ért meg.⁵⁷

A XVIII. század jelentős és terjedelmes munkája a gazdag forrásanyagot feldolgozó *Bodó Mátyás* ügyvéd, nagyszombati akadémiai tanár 1751-ben Pozsonyban közreadott, két fő részből álló „*Jurisprudentia Criminalis*”-a. Az első rész a büntető eljárásjogot ismertette, így írt az eljárásról, a büntető joghatóságról, majd ennek alapján a bűncselekmények fogalmát határozta meg, majd a bűnelkövetőket érintő és a velük szemben folyó eljárás alapvető ismérveit összegezte.⁵⁸

Bodó munkájának első része a XVIII. század uralkodó eljárásjogi elméletének hatása alatt áll(t). „Ő is a nyomozó rendszer hű követője, illetőleg másolója. Kortársait csak abban múlja felül, hogy sokkal részletesebben, nagyobb irodalmi tájékozottsággal és bátrabb, szabadabb felfogással ismerteti a büntetőeljárás egyes szakait.”⁵⁹

Bodó művének második részében 52 fejezetben az egyes bűntettek ismérveit tárgyalta „praktikusan processuális elemekkel vegyítve”.⁶⁰

A legsúlyosabb büntett Bodó szerint az istenkáromlás, utána következik a felségsértés, majd a hűtlenség, ezek után az emberi élet elleni bűntettek, majd a varázslás (mágia). Ez utóbbi kapcsán kiderül, „ő is hisz a boszorkányokban, s e részben Carpvov követője.”⁶¹

Finkey szerint a könyv „egy igazi nagyszabású kézikönyv vagy Commentár benyomását kelti.”⁶² A főbb szerkezeti elemek és az egyes tényállások megfogalmazása is a *Praxis Criminalis*-t követi.⁶³ Bodó könyve hét évvel később 1758-ban Nagyszombaton még egy kiadást megért.⁶⁴

Rövid összegzésként rögzíthető, hogy Huszy és Bodó műve is nagy hatást gyakorolt a jogásképzésre és a bírói gyakorlatra egyaránt. Úgy tűnik, hogy Huszy egyszerűbb

⁵² BÉLI 2001, 42. p.

⁵³ BATÓ 2006/4, 35. p., 40. p.; BATÓ SZILVIA: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kosuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*, Szeged, 2010. 49. p.

⁵⁴ BÉLI 2001, 42. p.

⁵⁵ FINKEY 1948/2000, 71. p.

⁵⁶ FINKEY 1948/2000, 73. p.

⁵⁷ FINKEY 1948/2000, 73. p.; BÉLI 2001, 44. p.

⁵⁸ BÉLI 2001, 45. p.

⁵⁹ FINKEY 1948/2000, 83. p.

⁶⁰ BÉLI 2001, 45. p.

⁶¹ FINKEY 1948/2000, 83. p.

⁶² FINKEY 1948/2000, 84. p.

⁶³ BATÓ 2006/4, 35. p., 44. p.

⁶⁴ BODÓ MÁTYÁS *című* In: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon* II. kötet. Budapest, 1899. 234. p.; BATÓ 2010, 50. p.

szövegezésű, praktikus gyakorlati ismeretekre építő könyve népszerűbb volt, mint Bodó nehezen olvasható kézikönyve.⁶⁵

Husztly István, Bodó Mátyás és Gockhetz Gábor munkáinak megjelenésével kezdetét vette a büntetőjog tudományos művelése. Az említett szerzők a munkáikban már keresték a büntetőjog szerkezetét, elveket próbáltak megállapítani, általánosan érvényesülő szabályokat körvonalazni. Az említett munkák jelentőségük dacára nem válhattak korszakos művekké. Szerkezetük inkább igazodott a magyar gyakorlathoz, mint a szakmai-tudományos követelményekhez.⁶⁶

Husztly és Bodó műveinek szerkezeti felépítése mutat ugyan eltéréseket, abban viszont egységesek voltak, hogy alapvetően a processzuális megközelítést alkalmazták, ahol az eljárási jog még nem vált el a büntető anyagi jogtól. További közös vonás – az akkoriiban természetesennek tekintett latin nyelv használata mellett – Carpszov⁶⁷ hatásának továbbélése.

⁶⁵ BATÓ 2006/4, 35., 44. p.

⁶⁶ MEZEY BARNA (szerk. és társszerző): *Magyar Jogtörténet*, Budapest, 1996. 229. p.

⁶⁷ Carpszov Benedikt (1595–1666) a lipcei Schöppenstuhl tagja, a lipcei egyetem tanára. A anyagi jogot és az eljárást is felölélő főműve: *Practica nova ...* (1635), amely a bírói gyakorlatra és a tudományra is nagy befolyást gyakorolt. Hatása oly nagy volt, hogy munkáira még hazánk büntető ítéleteiben is gyakran történt hivatkozás, jóllehet büntetőjogi címlete nem mondható credetinek. Carpszov jelentősége abban áll, hogy a lipcei Schöppenstuhl-on felhalmozódott jogesetanyagot szisztematikusan és a százsz gyakorlatra figyellel feldolgozta, továbbá a „Carolinai joggal” összhangba hozta. A tekintélyét beárnyékolta Philipp Andreas Oldenburgers nyilatkozata, aki 1675-ben Carpszovot 20000 halálos ítéletért tette felelőssé. Ez a kijelentés később a boszorkánygetésekre korlátozódott. E nyilatkozat alapján Carpszov a könyörtelen, kegyetlen, rettentés, vérszomjas jogász „hírnevét” kapta. A húszszres szám a későbbiekben tévesnek bizonyult és relativizálódott mára. Valójában a 34 évig tartó hivatali ideje alatt 17 halálos ítélet és 27 támogató tortúra-intézkedés kapcsolható Carpszov nevéhez. CARPSZOV BENEDEK *című* In: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon* II. kötet, Budapest, 1899. 500–501. p.; RÜPING, HINRICH – JEROUSCHEK, GÜNTER: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*, München, 2007, 5. Aufl. 58–60. p.; JEROUSCHEK, GÜNTER: Carpszov, Benedikt (1595–1666) In: Albrecht CORDES u.a. (szerk.): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* (HRG), Berlin, 2006, 2. Aufl. 819–821. p.

FERENC NAGY

ÜBER DIE MERKMALE UND ANFÄNGE
DER STRAFRECHTSWISSENSCHAFT IN UNGARN

(Zusammenfassung)

Dieser Aufsatz befasst sich mit den Merkmalen der Strafrechtswissenschaft anhand der deutschen und der ungarischen Fachliteratur. Ein fester Ausgangspunkt ist es, dass das System als wissenschaftliches Merkmal auch im Strafrecht unentbehrlich ist. Nach einem kurzen Überblick über die Vorgänger der Strafrechts- und Wissenschaftsgeschichte in Ungarn werden die Anfänge des ungarischen Strafrechtswissenschafts untersucht. Hier sei festzustellen, dass der Beginn der wissenschaftlichen Tätigkeit im Bereich des Strafrechts in den Werken von István Huszty und Mátyás Bodó, Mitte des 18. Jahrhunderts zu finden ist. Diese Autoren folgten einer strafprozessrechtlichen Annäherung, d.h. das materielle und das Prozessrecht waren zu der Zeit noch nicht differenziert.